Proiectul de diplomă și Cercurile științifice studențești, ca modalități și expresie ale cercetării creative, în arhitectura locală a anilor `70

Ana-Maria Vesa-Dobre, PhD, Șef de lucrări BPA, UAUIM

Abstract

De-a lungul anilor marcați de regimul comunist din România (1944-1989), într-un context de imperativă standardizare și tipizare, arhitectura locală a anilor `70 s-a situat într-o pendulare permanentă între directivele ideologice și propriile ei rațiuni profesionale, atât în Școală, cât și în practică. Școala de Arhitectură de la București a jucat un rol semnificativ în acest segment al practicii profesionale, fiind și cea mai relevantă formă de cercetare specifică domeniului. În cadrul Școlii, Cercurile Științifice studențești și Proiectele de diplomă au devenit principalele forme de "cercetare" în arhitectură; studiul acestora ar putea dezvălui straturi surprinzătoare de căutări și încercări, deși constrânse de normele rigide și dogma politică, pe de o parte, dar ilustrând o creativitate și o nevoie de a experimenta tipic arhitecturale.

Cuvinte-cheie: Diplomă, Cercuri științifice studențești, standardizare, anii `70, cercetare, creativitate.

Atât prin complexitate, cât și prin originalitate, putem considera Proiectul de diplomă în arhitectură ca pe o formă preliminară de cercetare științifică, în domeniul specific. Diploma condensează, în sine, întregul parcurs academic al studentului, oglindind în același timp și toate tendințele și preocupările breslei, dintr-un anumit moment. De aceea, studiul unei diplome este o analiză tripartită: a analizei performanței și mentalității profesionale, captată de un gest arhitectural, a modului în care acest gest este sau nu racordat la un anumit context (politic, social, economic, cultural etc) și, în final, este analiza unei sinteze personale sau a unui *feed-back* față de o autoritate instituțională (Școala).

În timpul regimului comunist din România (1944-1989), Școala locală de arhitectură a fost, în parte, detașată de contextul profesional internațional, pierzând contactul cu evoluția domeniului, ce caracteriza natural societatea occidentală. În același timp, acest regres a fost accentuat de o aderare semnificativă la "realitatea" sovietică. Din acest punct de vedere, prima decadă comunistă a anilor `50 a avut o orientare stereotipă și proiectele, cu câteva excepții, au devenit standardizate. Perioada mai creativă, a anilor `60, a generat o altă abordare, efervescentă și axată pe obiectele-unicat, care a condus la o altă perspectivă, atât în educația, cât și în practica de arhitectură: o perioadă de reală dezvoltare și creștere. Acesta poate fi unul dintre resorturile care au stat la baza creării în Școală, la începutul decadei `70, a Cercului studențesc de studii și proiectări (Popescu, 1974).

Cercul vehicula ideologia bine-cunoscută a perioadei, "învățământ, cercetare, producție", dar și-a depășit propriul slogan, desfășurând o activitate intensă (Malamuceanu, 1975). În 1974, după numai 3-4 ani de cercetare, Cercul avea deja 198 proiecte cu temă și beneficiari reale, incluzând peste 100 de contracte (Popescu, 1974).

> *"Noua concepție trebuie să se bazeze pe unitatea organică a învățământului cu cercetarea și producția. Aceasta presupune ca fiecare institut, fiecare facultate, să devină un puternic centru de învățământ și, totodată, un laborator de cercetare și o uzină de producție. Numai așa (...) vom asigura formarea generației constructorilor comunismului în spirit nou."*

(Cuvântarea tov. Nicolae Ceaușescu la Conferința Cadrelor și activului de Partid din învățământul superior – 12-13 sept.1974, Gheorghiu, 1975, p.10)

Deși Cercurile științifice erau un instrument de educație ideologică, începând chiar cu primul an de studiu, acestea erau în același timp și singura modalitate prin care putea fi introdusă în programa de învățământ cercetarea profesionională reală. În plus, Cercurile studențești funcționau ca platforme pentru selecția viitoarelor cadre didactice ale Școlii, din moment ce studenții care se evidențiau în activitatea lor erau cei mai potriviți candidați pentru a deveni profesori.

Temele principale de cercetare dezvoltate în cadrul Cercurilor studențești erau cele de istoria arhitecturii, de teorie sau proiectare, și erau adesea racordate la tematica de atelier. Acesta este motivul pentru care incidența acestora este corelată atât de bine cu cea a diplomelor, atât în decada `60, cât și în `70. Temele erau, de fapt, o oglindă a ideologiei politice și a planurilor de dezvoltare economică, a mentalităților etc, fiind impuse de directivele de partid și rar erau alese liber de către studenți. În mod „accidental", însă, apar şi teme dictate de propagandă – *„Politica Partidului Comunist Român în domeniul arhitecturii"*[1] – lucrări ale studenţilor activişti, care aveau, probabil, rolul de a forma cercetarea, în direcţii deja trasate.

Şi la secţia de arhitectură de la Cluj, au funcţionat, tot din 1970, primele cercuri studenţeşti: de *Grafică* (îndrumător, asist.arh. Katalin Beyer) (Mitrea, 1979)*,* de *Teorie* (îndrumător, asist.arh. Monica Mărgineanu) şi *Cercul Studioul A*.

La începutul anilor `70, cercetarea în arhitectură a fost pusă sub semnul întrebării, în sensul de a argumenta dacă aceasta ar fi putut fi instituționalizată și ce domenii ar putea cuprinde (considerând că cercetarea de arhitectură atinge și o varietate de alte arii de specialitate). Concluziile unui astfel de studiu au punctat următoarele:

Cercetarea poate fi relaționată cu procesul de proiectare propriu-zis, în special în cazul celor cu temă și beneficiari reali și preponderent în faza conceptuală a proiectului, când analiza preliminară este esențial inclusă în intuiția care precede creația. În consecință, intuiția nu anulează analiza sau cercetarea, cât mai curând le include, esențializându-le în procesul de creație (Doicescu, 1971, p.2-3)

---

1 Lucrarea studentului arh.Cristian Popescu Ialomiţa (1970), listată în Răspunsul la nota telefonică nr.49.598/21.05.1971, din Arhiva UAUIM, *Note, examene şi statistici 1970-1971*, p.2

O cercetare prospectivă poate include un suport sociologic, psihologic sau economic. Ca exemplu, în Școală exista modelul de lucru la atelier, în care tema unui proiect era furnizată de catedră și dezvoltată ulterior de studenți, ca atare, fără a fi chestionată *a priori*. În comparație cu această metodologie, școlile americane de arhitectură ale anilor `70, descrise de C. Lăzărescu în diverse lucrări (Lăzărescu, 1971) creionau câteva date de temă, în relație cu un subiect, pe care studentul le primea ulterior doar ca bază de lucru, pe care își construia analiza multicriterială de studiu. Pentru un "Centru de cartier" de dimensiuni reduse, pe un amplasament real marcat de variate repere, studenții elaborau, de-a lungul a 3-4 săptămâni de investigație, o analiză multistrat, determinată și de factori sociologici și psihologici, inclusiv mentalități ale comunității, rutină și perspective de viață (memorie colectivă a zonei de amplasament, obiceiuri, acțiuni reflexe, favorite și favorabile, atmosferă etc), trafic și aglomerări, ș.a.m.d. La final, paletacriteriilor de cercetare studiate avea să enunțe adevărata temă de proiect, precum și direcția conceptuală de abordare a proiectului propriu-zis. Bineînțeles, acest tip de proiectare, *research-oriented,* ar fi potențat în dimensiunea sa aplicabilă și, în plus, s-ar plia coerent pe necesitățile amplasamentului. În final, analiza prospectivă (favorabilă și pentru proiectele la macro-scară sau de fezabilitate) s-a dovedit a fi un instrument pentru optimizarea proiectării. În orice caz, însă, în acel context, intenția lui Lăzărescu (pedagog și practician, deopotrivă) era probabil aceea de a sublinia faptul că cercetarea de arhitectură este o calitate intrinsecă a oricărui profesionist, încă din anii de studenție, și nu neapărat adiacentă exclusiv practicii. (Lăzărescu, 1971)

Cercetarea tehnologică a fost permanent condiționată de practică (și viceversa). n contextul industrializat local al anilor `70, producția de prefabricate a devenit o resursă de cercetare intensă, dar cu rezultate limitate și cumva restrictive, adesea depășită de termenele de finalizare forțate și de criteriul eficienței economice, devenit acut și stringent. Era un paradox real, așa cum a fost enunțat acesta de Rectorul anilor `60, Ascanio Damian, care argumenta pledoaria pentru implementarea prefabricatelor, dar într-un sens al diversității și al variabilelor (flexibilității), obținute prin tipologiile de asamblare (Damian, 1971)

Cercetarea de arhitectură care se desprinde din utopia experimentelor sau a proiectelor *science-fiction* este, probabil, cea mai apropiată de sensul propriu al cuvântului. În momentul în care proiectele își transcend propria "extravaganță" și devin fezabile, asistăm la un real

progres. Creşterea este, de fapt, o forţare a limitelor şi arhitectura, sub toate aspectele ei, progresează atunci când îşi depăşeşte propria „normalitate". Utopiile de arhitectură cuprind, cel mai adesea, scenarii privind locuirea, şi de aceea acest segment, este, probabil, cel mai studiat. Experimentele din 1927, de exemplu, prezentate la Weissenhof-Stuttgart au fost dezvoltate ulterior în soluţii noi de locuit, cele mai cunoscute fiind cele implicate în mişcarea modernismului şi funcţionalismului – care au schimbat radical locuinţa, prin flexibilitate, libertate spaţială, funcţiune etc. Modularea acestor experimente a generat, cumva, producţia de serie şi, ulterior, şi tipizatele. Breşa care s-a produs între modernism şi tipizările socialiste a fost faptul că dinamica locuinţelor modulate moderne a eşuat în stereotipurile şi rigiditatea celor din urmă.

În final, Școala (prin *curriculum*) și profesioniștii (prin practică) par a rezona asupra opiniei că cercetarea de arhitectură este probabil a fi „mai legată de producţia propriu-zisă decât de cercetarea fundamentală" (Lupu, 1971, p.12). Acesta este, probabil, motivul pentru care și proiectul de diplomă a fost întotdeauna (și în anii `70, deopotrivă) mai preocupat de "realitatea" tehnică a proiectării, decît de *parti* sau de abordarea sa conceptuală. Dimensiunea teoretică a arhitecturii și problematizarea acesteia, așa cum apar acum Școlii secolului XXI, au apărut abia peste cel puțin 20 de ani mai târziu în *curriculum*, într-o strânsă co-relație și interacțiune cu proiectul de diplomă.

În consecință, atelierul Școlii anilor `70 includea toate tipurile de cercetare amintite, de la exercițiile de "concept" și demers ideatic, la analizele riguroase și ancorate în realitatea proiectării și producției. Fiind intens preocupați de standardizare, studenții includeau în diplomele lor Devizele de calcul ale investițiilor astfel proiectate (devizele erau obligatorii, ca piese ale proiectului de absolvire, prin care se "demonstra" eficiența investiției propuse și tipizarea tuturor subansamblurilor). După liberalizarea și exuberanța anilor `60, proiectele dezvoltate în Cercurile studențești și diplomele acestei decade apar amprentate cu o puternică coordonată tehnică. "Asistăm la o împrospătare evidentă a formației arhitectului, de care știm că este nevoie să se tehnicizeze înainte chiar de a se sensibiliza" (Porumbescu, 1971, p.31). Designul este rezultatul unui calcul pragmatic și al indicilor de eficiență, „cercetarea" arhitecturală devine o analiză a costurilor și a tipizatelor. Și totuși, în acest context arid, regăsim și diplome *experiment,* în care stereotipurile sunt eludate de o cercetare autentică pentru eficiență, fie ea chiar și utopică (tehnologiile de

producție care descriu aceste proiecte nu ar fi putut fi implementate în construcția locală). Bineînțeles, referințele acestor proiecte se citesc în arhitectura occidentală a perioadei, dar astfel de diplome ilustrau adesea o imagine „exotică" ce contrasta cu directivele ideologice contemporane lor. Pentru a atenua acest decalaj de imagine, proiectele erau adesea ajustate de date ale eficienței economice, care „validau" eventual designul propus. De exemplu, apartamentele ce formează un turn rezidențial „metabolic" al unei diplome din anii `70 (Gluvacov, 1971, pp.58-61) nu ar fi putut oferi niciodată „egalitate pentru toți" (precum binecunoscutul slogan ideologic), deoarece nuanțează atât de bine spații distincte pentru utilizatori diferiți. În afara considerentelor de cost, care nu sunt neglijabile (din cauza necesităților unor structuri ultra performante, capabile să preia încărcări din console ample, pentru o utilizare dinamică și expresie arhitecturală), un astfel de proiect nu ar fi fost, probabil, niciodată adecvat ideologic. Și totuși a fost apreciat de comisia de examinare ca un experiment și viziune conceptuală curajoasă.

O altă modalitate de cercetare creativă apărea în concursurile studențești de arhitectură, unde dimensiunea utopică a designului se detașa semnificativ de cerințele industrializării (Borgovan, 1972). Acest tip de cercetare-proiect rămânea suspendat, cumva, într-o stare de extravaganță, de autism față de contextul real în care plonjau, fiind complet excluse din perspectiva edificării, indiferent câți indici de eficiență ar fi rezumat. Cea mai mare calitate a acestui tip de proiecte era, în mod paradoxal, și cel mai indezirabil aspect: erau unicate, irepetabile, și în consecință inadecvate pentru producția de serie.

În final, proiectele anilor `70 reușesc să contureze o alternativă Școlii, detașate de propaganda perioadei: pot fi o "fisură" față de realitatea coruptă. Dar rămân o dovadă că cercetarea de arhitectură era aproape posibilă, poate chiar probabilă uneori. Creativitatea designului acestora reușește să depășească stringența standardizării locale. Câteva diplome s-au regăsit, poate, chiar în opoziție cu directivele politice ale acelor ani, pledând împotriva demolărilor masive din țesutul urban tradițional, ce cuprindeau variate "dezvoltări" în sistematizările operate. Studenții anilor `60-`70 au schimbat, pentru o vreme, atmosfera Școlii românești de arhitectură, având chiar o influență favorabilă semnificativă asupra acesteia (Radu, 2000, p.353).

Ana-Maria Vesa-Dobre, PhD, Șef de lucrări BPA, UAUIM

Note

Borgovan, A. (1972), O dotație pentru loisir într-o aglomerație – Concurs al studenților arhitecți, *Arhitectura nr.5/1972,* (p.24-29)

Damian, A. (1971), Locul, direcțiile, posibilitățile de realizare ale cercetării în arhitectură și urbanism, *Arhitectura nr.3/1971* (p.2-3)

Doicescu, O. (1971), Locul, direcțiile, posibilitățile de realizare ale cercetării în arhitectură și urbanism, *Arhitectura nr.3/1971* (p.2-3)

Gheorghiu, B. (1975), Învățământul superior contemporan și proiectarea clădirilor universitare, *Arhitectura nr.1/1975* (p.10)

Gluvacov, O. (1971), Studiu de locuințe pentru remodelări urbane, *Arhitectura nr.3/1971* (p.58-61)

Lăzărescu, C. (1971), Locul, direcțiile, posibilitățile de realizare ale cercetării în arhitectură și urbanism, *Arhitectura nr.3/1971* (p.2-3)

Lupu, M. (1971), Cercetarea de arhitectură și urbanism în lume, *Arhitectura nr.3/1971* (p.12)

Malamuceanu, R. (1975), A XII-a Sesiune de comunicări a cercurilor științifice și a colectivelor studențești de cercetare, *Arhitectura nr.4/1975* (p.5)

Mitrea, V. (1979), Câte ceva despre învăţământul superior de arhitectură din Cluj-Napoca, *Arhitectura* nr.1/1979, p.83-87

Popescu, E.B. (1974), Centrul studențesc de studii și proiectări, *Arhitectura nr.3/1974* (p. 88-89)

Porumbescu, N. (1971). A III-a Conferință a UA din RSR (4-5 martie 1971), *Arhitectura nr.2/1971* (p.31)

Radu, F. (2000), În căutarea unei școli (de arhitectură) pierdute, Teză de doctorat UAUIM, București

Vesa-Dobre, A.M. (2013), Școala românească de arhitectură (1944-1989) – Proiectele de diplomă, *dinamică și relevanță*, Teză de doctorat, UAUIM, București

x x x *Note, examene şi statistici 1970-1971*, Arhiva UAUIM, p.2